

Незалежність суддів в Україні

Міжнародна конференція на таку тему відбулась у Верховному Суді України 11 листопада 2011 р.

Захід zorganizували Рада суддів України та Центр суддівських студій за сприяння українсько-швейцарського проекту «Підтримка судової реформи в Україні». У конференції взяли участь представники суддівського корпусу України, зокрема Верховного Суду України, інших органів державної влади, науковці та міжнародні експерти.

З вітальним словом перед учасниками конференції виступив в.о. Голови Верховного Суду України **Анатолій Ярема**, який, зокрема, наголосив, що Верховний Суд України, активно використовуючи надані йому Конституцією та законом повноваження, постійно відстоював і відстоює незалежність судової влади і серед іншого нагадав про прийняття постанови Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 р. № 8 «Про незалежність судової влади», направлення кількох конституційних подань до Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції окремих положень низки законів України, що регламентують діяльність судової системи (повний текст виступу чільника Суду пропонуємо увазі читачів).

Суддя Конституційного Суду у відставці **Микола Козюбра** звернув увагу присутніх на те, що через про-

цедуру призначення суддів Президентом України та Верховною Радою можливий політичний вплив на формування судової системи. Водночас заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань правосуддя **Валерій Бондик** запевнив учасників заходу в тому, що законодавці чудово розуміють: судова влада — окрема та незалежна, а тому на неї не може бути жодного тиску з боку інших органів державної влади. А голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, суддя Верховного Суду України **Igor Самсін** у своєму виступі наголосив на потребі чіткого визначення критеріїв для притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів, ухвалення єдиного дисциплінарного кодексу суддів.

На заході були представлені результати моніторингу стану справ із незалежністю суддів в Україні, здійсненого Радою суддів України та Центром суддівських студій у рамках проекту «Підтримка судової реформи в Україні». Директор цього Центру Наталія Верещинська поінформувала присутніх про те, що в анонімному опитуванні взяли участь 579 суддів різних інстанцій, а його мета — проведення дослідження, яке б надавало найбільш об'єктивну оцінку такого стану відповідно до існуючих міжнародних стандартів. У висновках моніторингу зазначається, що ситуація з утвердженням міжнародних стандартів незалежності суддів в Україні останні два роки розвивається у позитивному напрямі, але зміни відбуваються дуже повільно. Водночас доводиться констатувати, що, незважаючи на здійснення останнім часом позитивних кроків, інституційна незалежність судової влади поки що знаходиться на недостатньому рівні.

Учасники конференції також обговорили найбільш складні питання, що стосуються утвердження незалежності суддів в Україні.

Віце-президент Апеляційного суду Швейцарії **Штефан Гасс** зазначив, що відповідно до положень

Венеціанської комісії до Конституції України мають бути внесені зміни щодо ролі Верховної Ради України у діяльності Верховного Суду, зокрема у частині призначення і звільнення суддів Верховною Радою.

На необхідності дотримання міжнародних стандартів незалежності суддів наголосив голова Ради суддів України, суддя Верховного Суду України **Ярослав Романюк**. А ці стандарти відомі: державні органи, установи та організації, органи місцевого самоврядування, громадяни та їх об'єднання мають поважати незалежність суддів і не посягати на неї; судді та судова влада без шкоди для своєї незалежності повинні підтримувати конструктивні робочі відносини з установами та органами влади; виконавча та законодавча влада зобов'язані забезпечувати незалежність суддів та унеможливити дії, які можуть її обмежити; коментуючи рішення суддів, виконавча та законодавча влада мають уникати критики, яка може підірвати незалежність судової влади або довіру суспільства до неї.

Голова Ради суддів України переконаний, що в цьому сенсі має відчутно зрости роль органів суддівського

самоврядування в Україні, потрібно розширити арсенал їх засобів у справі реального відстоювання незалежності суддів, налагодити ефективну комунікацію між представниками законодавчої, виконавчої та судової влади.

Активну участь в обговоренні головної теми конференції взяли також Голова Верховного Суду України у відставці **Віталій Бойко**, виконуючий обов'язки Голови Вищого адміністративного суду України **Михайло Цуркан**, голова ради суддів загальних судів, суддя Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ **Павло Гвоздик**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Олена Захарова** та ін.

За результатами роботи конференції Рада суддів України планує прийняти відповідні рішення, зокрема, звернутися до парламенту з пропозиціями внести зміни до законодавства, а також до Кабінету Міністрів, Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Вітальне слово в.о. Голови Верховного Суду України А.Г. Яреми на Міжнародній конференції «Незалежність суддів в Україні»

Шановні учасники конференції!
Шановні колеги!

Насамперед дозвольте привітати вас у цьому затишному палаці правосуддя — у стінах Верховного Суду України, подякувати організаторам нашої конференції за чудову нагоду обговорити таке надважливе питання та обмінятися думками щодо різних аспектів незалежності

суддів, її значення і ролі у процесах розбудови та утвердження правової держави.

Центром суддівських студій спільно з Асоціацією суддів України за підтримки Ради суддів України, Спілки адвокатів України та Української асоціації прокурорів у рамках реалізації українсько-швейцарського проекту «Підтримка судової реформи в Україні. Сприяння зміцненню незалежності суддів» у 2007 р. було запроваджено проведення щорічних моніторингових стану незалежності суддів.

Варто відзначити ту велику за обсягом роботу, яка проводиться в рамках цього проекту, а також подякувати його організаторам та учасникам за дійсно невідомий інтерес до процесів реформування судової системи.

Безумовно, активне публічне обговорення нагальних проблем, пов'язаних з діяльністю органів судової влади, сприятиме їх вирішенню. Бажано, щоб наслідки такої уваги знайшли своє втілення у відповідних пропозиціях та рекомендаціях, спрямованих на внесення змін до чинного законодавства.

Надзвичайно важливою позитивною рисою зазначеного проекту є визначальна участь у ньому наших шановних закордонних колег.

Це, принаймні, дає змогу:

— врахувати багатий передовий досвід;

— продемонструвати представникам найвищих органів державної влади України, що на необхідність вжиття ними відповідних компетенційних заходів щодо реалізації міжнародних стандартів незалежності суддів у національному законодавстві та практиці звертають увагу не лише вітчизняні, а і європейські експерти;

— донести до європейської громадськості інформацію про реальний стан речей в судовій системі України.

Для нас це має не тільки важливе, а й вирішальне значення, оскільки результати проведеного у 2007—2009 рр. моніторингу, на жаль, наочно демонструють відсутність відчутних позитивних тенденцій, які б свідчили про зростання рівня незалежності суддів в Україні.

Оскільки наше сьогоднішнє зібрання представлене професіоналами, я не буду детально зупинятися на прописних істинах щодо інституційної цінності незалежної судової влади. Зазначу лише, що для України, як, власне, і для будь-якої демократичної країни, єдиний шлях, яким можна забезпечити довготривалу політичну стабільність у суспільстві, є не тільки неухильне дотримання тих положень Конституції України, які встановлюють розподіл владних повноважень, а й практичні кроки щодо реального запровадження належної системи стримувань і противаг між та всередині вертикалей виконавчої, законодавчої та судової влади.

Реформування судової влади та системи правосуддя є вкрай важливим для консолідації верховенства права в Україні. Ця реформа повинна бути спрямована, серед іншого, і на забезпечення незалежності суддів та судів.

Очевидно, суддям і службовцям судової системи, а також усім, хто усвідомлює її суспільне призначення, буде вкрай складно уявити собі, щоб суди якимось чином чи способом зазіхали на незалежність

органів законодавчої або виконавчої влади. Таких випадків ми просто не знаємо.

Зворотну ж ситуацію уявити цілком реально, і, на жаль, не тільки уявити. Якщо для юристів незалежність судів це, насамперед, — безцінна цінність, то, наприклад, цілком ймовірно, що фінансисти або економісти висловлять готовність оперативно підрахувати її питому вагу у державному бюджеті країни.

Незалежність суду є загально-визнаною з позицій міжнародного права, зокрема:

— згідно з Основними засадами незалежності судових органів, схваленими резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН 29 листопада і 13 грудня 1985 р., на кожну державу-члена ООН покладатиметься зобов'язання виділяти відповідні кошти, що дадуть змогу судовим органам цих країн належним чином виконувати свої функції. Незалежність судових органів гарантується державою і закріплюється в конституції або законах країни. Усі державні та інші установи зобов'язані поважати незалежність судових органів і дотримуватися її (пункти 1, 7);

— відповідно до ратифікованої Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) серед засобів захисту прав і свобод людини і громадянина особлива роль належить незалежному і неупередженому суду (п. 1 ст. 6);

— виконавча та законодавча влада повинні забезпечити, щоб судді були незалежними і щоб не вживалися заходи, які можуть поставити під загрозу незалежність суддів (п. «b» ч. 2 принципу 1 Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № (94)12 від 13 жовтня 1994 р. «Незалежність, дієвість та роль суддів»).

Таким чином, незалежність судової влади, її рівність із законодавчою та виконавчою владою є невід'ємними ознаками правової держави.

В Україні незалежність суддів є конституційним принципом організації та функціонування судів.

Гарантії незалежності і недоторканності суддів як носіїв судової влади та самостійності судів як судових органів визначено Конституцією

та законами України, профільний з яких — Закон «Про судоустрій і статус суддів». Такими гарантіями, зокрема, є: здійснення правосуддя виключно судами; особливий порядок призначення, обрання, призначення до відповідальності та звільнення суддів; здійснення правосуддя відповідно до встановленої законом процедури; таємниця прийняття судового рішення і заборона її розголошення; обов'язковість судового рішення; неприпустимість втручання у здійснення правосуддя, впливу на суд чи суддів у будь-який спосіб, заборона неповаги до суду та встановлення відповідальності за такі діяння; особливий порядок фінансування та організаційного забезпечення судів; належне матеріальне та соціальне забезпечення суддів, а також визначені законом засоби забезпечення особистої безпеки суддів, їх сімей, майна та інші засоби їх правового захисту; функціонування органів суддівського самоврядування.

Разом з цим реалії життя такі, що незалежність судової влади навряд чи можливо автоматично убезпечити від різного роду посягань. Враховуючи те, що незалежність — явище багатогранне, має різні складові, то і форми спроб її обмеження або втручання можуть бути надзвичайно різними — від політичних, законодавчих, фінансових і т.д. до впливу на окремо взятого суддю або склад суду у зв'язку з розглядом ним конкретної справи.

Як свідчить практика, ризик того, що незалежність суду стане об'єктом посягання з-поза меж країни, є, як кажуть математики, максимально наближеним до нуля. Це головним чином — внутрішньодержавні процеси, не в останню чергу зумовлені рівнем правової культури в суспільстві.

Варто відзначити актуальність для України цієї «внутрішньої проблеми».

Незалежність суду, безумовно, дуже важлива для тих, хто одного разу звертається до суду. Але спроби впливати на неї насамперед відчують на собі судді. Тому не дивно, що в подібній ситуації органи судової влади не можуть дозволити собі чекати, поки громадська думка «дозріє» або несвідомі чиновники «одумаются».

Хочу особливо підкреслити, що Верховний Суд України, активно використовуючи надані йому Конституцією та законом повноваження, завжди був і залишається вартим незалежності органів судової влади.

Серед конкретних кроків, зроблених Верховним Судом України в цьому напрямі, необхідно відзначити такі.

З огляду на те, що свого часу факти тиску на суддів і втручання в діяльність судів набули системного і відвертого характеру, зокрема, при розгляді судами справ, формуванні суддівського корпусу, призначенні суддів на адміністративні посади, вирішенні питань про відповідальність суддів, було прийнято постанову Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 р. № 8 «Про незалежність судової влади».

У цій постанові, зокрема, було звернуто увагу судів і суддів на те, що у своїй діяльності завжди необхідно: керуватися виключно Конституцією та законами України; не піддаватися протиправному впливу посадових осіб органів державної влади, суб'єктів політичної діяльності, які допускають безкарне втручання у вирішення судових справ, що завдає істотної шкоди демократичному конституційному ладу, правам і свободам людини, інтересам суспільства та держави; здійснювати належне правове реагування на факти протиправного тиску і втручання.

До прийняття зазначеної постанови діяла постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 квітня 1996 р. № 4 «Про застосування законодавства, що забезпечує незалежність суддів». Це свідчить про те, що питання незалежності судової влади завжди перебувають у полі зору найвищого судового органу України.

Крім того, з метою подолання системних проблем законодавчого характеру Верховний Суд України направив ряд конституційних подань до Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції окремих положень законів. Думаю, про що йдеться, вам відомо і перераховувати їх немає необхідності (зокрема, це і подання про Державний бюджет України

на 1999 р., 2000 р., 2001 р., 2004 р., 2007 р., 2008 р.).

Верховний Суд України також вносив конституційні подання про офіційне тлумачення:

— ст. 86 Конституції та статей 12, 19 Закону «Про статус народного депутата України» (народний депутат України не має права звертатися з вимогами або пропозиціями до судів, до голів судів та до суддів стосовно конкретних судових справ, 19 травня 1999 р., № 4-рп/99);

— частин 1, 2 ст. 126 Конституції та ч. 2 ст. 13 Закону «Про статус суддів» (незалежність суддів є невід'ємною складовою статусу суддів; вона є конституційним принципом організації та функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, які при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону; окреслено ряд основних принципів забезпечення незалежності суддів; підкреслена неприпустимість зниження рівня гарантій незалежності і недоторканності суддів в разі прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів; заборону впливу на суддів у будь-який спосіб роз'яснено як забезпечення незалежності суддів у зв'язку зі здійсненням ними правосуддя і навіть як заборону будь-яких дій щодо суддів незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, установ і організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, фізичних та юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення, 1 грудня 2004 р., № 19-рп/2004).

Підсумовуючи, зазначу, що аналіз практики звернень Верховного Суду України до органу конституційної юрисдикції з приводу неконституційності окремих положень законів свідчить про таке.

З одного боку, це дуже ефективний засіб припинення посягань законодавця на незалежність судової влади, оскільки визнані невідповідними Конституції акти або їх окремі положення втрачають свою чинність з дня ухвалення рішення Конституційним Судом України.

З іншого боку, про таку ефективність можна говорити тільки

щодо актів, що мають необмежений термін дії. Як убачається з викладеного вище, парламент України надзвичайно легко обходить обов'язковість рішень Конституційного Суду України, формально її не порушуючи, — «потрібні» законодавцю норми закладаються в закон про бюджет, який діє всього один рік. Це яскравий приклад ситуації, за якої рівень правової грамотності діаметрально протилежний рівню правової культури.

«Жарти» з незалежністю суду є неприпустимими. Про це яскраво свідчить одне з останніх рішень Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ) — від 6 жовтня 2011 р. у справі «Агрокомплекс» проти України».

Втручання органів влади у судовий процес зумовило визнання зазначеним судом факту порушення п. 1 ст. 6 Конвенції та ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції. ЄСПЛ визнав, що заявник втратив своє майно (у вигляді поставленої за договором нафти вартістю 216 млн доларів США) на значну суму і така втрата пов'язана з порушенням державою права на мирне володіння майном. Зважаючи на рекордну для України заявлену суму справедливої сатисфакції — 179 млн 119 тис. 430 євро, ЄСПЛ виділив цю вимогу в окреме провадження та надав заявнику і державі тримісячний строк для мирного врегулювання.

Ми з вами чітко усвідомлюємо, що незалежний суд є однією з основ цивілізованого демократичного суспільства, найголовнішою гарантією дії принципу верховенства права, надійного і справедливого захисту визначених Конституцією України соціальних цінностей, захисту правопорядку в державі.

На завершення хочу побажати, щоб цю істину зрозуміли представники всіх без винятку органів державної влади.

Оскільки державна влада в Україні єдина, то й наші зусилля мають бути спільними та одночасними і жодним чином не нагадувати поведінку героїв відомої байки І. Крилова про лебедя, рака та щуку.

Дякую за увагу і сподіваюся на нашу подальшу плідну співпрацю!